

Шевченко О.І.

Антропоцентричний підхід до розгляду проблем перекладознавства.

ПЛАН

1. Інтегративність як визначальна риса підходів антропоцентричного гатунку.
2. Постмодерністські і постнекласичні теорії у сучасному мовознавстві і перекладознавстві.
3. Психолінгвістичне підґрунтя сучасних мовознавчих і перекладознавчих досліджень.
4. Когнітивно-дискурсивний підхід до розгляду мовознавчих і перекладознавчих проблем.
5. Переклад як смислоутворювальна діяльність: мотиваційні, інтенційні, морально-етичні чинники, причинно-наслідкові чинники.

У сучасній лінгвістиці загалом та перекладознавстві зокрема при дослідженні функціонування мови усе більше усвідомлюється значущість фактору людини як активної мовної особистості, що має як індивідуальний, так і соціальний досвід, певну систему знань про світ, відбиту у його свідомості концептуальну картину навколишньої дійсності

Звернення до людського фактора відбувається:

По-перше, на тлі радикальних змін у мовознавстві у контексті переосмислення теорії і практики лінгвістичних досліджень на базі нової так званої інтегральної парадигми знання, що припускає цілісне вивчення одиниць мови і мовлення з залученням поняттєво-категоріального апарату суміжних дисциплін. Прийшло усвідомлення того факту, що природа мови не є унікальною, вона базується на тих самих принципах, що і природа дійсності, відтак мова може розглядатися як окремий випадок (хоч і доволі специфічний) у системі буття загалом [Постовалова 1982].

По-друге, у сучасну постіндустріальну епоху у науковий загал важливим постає врахування життєвого досвіду, мудрості, споглядання на принципах *кордоцентричності*, які ґрунтуються на “осягненні істини не розумом, а серцем –

джерелом почуттів і моральності, витокom духовності” [Селіванова 2004].

По-третє, лінгвісти, а точніше – психолінгвісти, ще у минулому столітті усвідомили невіддільність від мовлення таких “нематеріалізованих” психологічних чинників смислоутворення, як інтуїція, уявлення, аперцепція, асоціація і т.д., які зосереджені на *перцептивно-образному* аспекті смислу [Див., напр., О.О. Потебня]. *Образний* ракурс дослідження смислових аспектів (який пов'язують з функціонуванням правої півкулі головного мозку, на відміну від логічного мислення, що є функцією лівої півкулі) використовується у сучасній текстології, поезиці, літературознавстві, перекладознавстві. Це пояснюється тим, що врахування лише сухої логіки фактів, причинно-наслідкових зв'язків у вигляді матеріально вираженого (словесно об'єктивованого) значення прирікає мовця на сприйняття лише обмеженої або навіть мізерної частки всього обсягу інформації, потрібної для досягнення сукупного смислу висловлення чи текста загалом.

Антропоцентричний підхід залучає постулати цілого комплексу теорій, об'єднаних людським чинником. Це теорії, в основі яких лежать духовні, психологічні, соціальні, практичні сторони людського буття:

- прагматизм як філософська течія, що постулює плюралістичність індивідуальних картин світу при її осмисленні [Пирс 2001];
- холістична теорія, яка орієнтована на ідеал цілісного знання [Гумбольдт 1985; Булгаков 1998];
- феноменологічна, яка базується на інтенційності як базовій властивості будь-якої свідомості [Гуссерль 2000];
- теорія діяльності, яка, враховує зумовленість свідомості людини зовнішнім світом і внутрішнім досвідом [Леонтьев 1975];
- синергетична теорія, яка підходить до мови як відкритої складної нелінійної системи, нерівноважної і перехідної від хаосу до впорядкованості [Хакен 2001];
- когнітивно-дискурсивна теорія, яка спрямована на всеосяжний опис і характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних і стандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних та інших чинників” [Селіванова 2008];

На відміну від детерміністських підходів класичної логіки, *логічною* основою антропоцентризму у перекладознавстві є *імовірнісні* за природою індуктивні логічні принципи у руслі так званого *постнекласичного раціоналізму*, який охоплює постіндустріальну та постмодерну специфіку осягнення.

Поєднання антропоцентричності й системоцентричності визнається найперспективнішим виявом інтегративного підходу до дослідження мовних одиниць і таким, що відповідає сучасним. Дискурс, будучи *складною адаптивною системою*, є подібним чином сприйнятливим до розгляду в межах антропоцентричної парадигми і до нього може бути застосований міждисциплінарний дослідницький понятійний апарат.

Відповідно до постнекласичного типу раціональності розширюється поле осмислення певного мовного матеріалу у плані *неухильного* узгодження з ціннісно-цільовими категоріями його змістових характеристик. Постнекласична світоглядна парадигма припускає наявність певної *організуючої сили*, що забезпечує збалансованість, гармонію смислоутворення, яка б тримала процеси осмислення реальності в межах раціонального.

В англomовному дискурсі текстовий концепт розглядається як *знаковий феномен*, що підлягає осмисленню й означенню. У перебігу цього процесу здійснюється розгортання, домислення, атрибуція (приписування) адресатом-читачем суб'єктивованих смислів.

Характерною рисою сучасних мовознавчих і перекладознавчих наукових розвідок є зосередженість на інтенціональних (феноменологічних), прагматичних, мотиваційних, цілепокладальних аспектах дискурсу як найважливіших критеріях визначення смислу.

Результати наукових розвідок мовленнєвої діяльності у лінгвістиці, когнітивістиці, семіотиці вказують на *регулятивною* пріоритетність *цілепокладального начала* в дискурсі. Поняття мотиву, настанови, доцільності є предметом досліджень у парадигмі психології і психолінгвістики. Психолінгвістика за своєю природою має антропоцентричну сутність, оскільки розглядає мовні, мовленнєві та власне перекладознавчі проблеми крізь людську

свідомість, особливості світосприйняття, мотивів, настанов, котрі можливо і потрібно враховувати і виявляти перекладачеві. Саме психлінгвістика, при застосуванні певної методології, дозволяє, хоча і імовірно за формальними і змістовими ознаками текстів і їх перекладів, виявляти латентні (приховані) але актуальні і надзвичайно важливі змістовні шари, що відображають смисл тексту, зумовлений спонуканнями, настановами, мотивами автора.

Зокрема, у психолінгвістиці застосовують так званий психографологічний аналіз тексту, враховуючи

- обсяг тексту;
- кількість речень;
- середній розмір синтаксичних структур;
- коефіцієнт лексичної різноманітності;
- коефіцієнт агресивності/дієслівності;
- коефіцієнт логічної зв'язності;
- коефіцієнт емболії [Засекіна, Засекін 2008].

Також у психолінгвістиці широко застосовуються контент-аналіз і інтент-аналіз.

Контент-аналіз зосереджений на пошуці вираженої або прихованої інформації тексту шляхом підрахунку частоти, наявності у тексті певних слів/висловлювань, їх систематизації у тематичні категорії. Це метод **якісно-кількісного** аналізу змісту тексту [Засекіна, Засекін 2008].

Інтент-аналіз виявляє **інтенції** мовця на основі аналізу лексики, синтагматики, текстової організації [Ушакова 2000].

ЛІТЕРАТУРА

Булгаков С. Н. Философия имени. Санкт-Петербург : Наука, 1998.

Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985.

Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского

человечества и философии. Философия как строгая наука. Минск ; Москва : Харвест ; АСТ, 2000.

Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк : Вежа, 2008.

Леонтьев А. А. Знак и деятельность. *Вопросы философии*. 1975. № 10.

Пирс Ч. Принципы философии. Т. 1. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001.

Постовалова В. И. Язык как деятельность: опыт интерпретации концепции В. Гумбольдта. Москва : Наука, 1982.

Потебня А. А. Теоретическая поэтика. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ ; Москва : Академия, 2003.

Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ ; Черкаси : Брама, 2004.

Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008.

Ушакова Т. Н., Павлова Н. Д. Слово в действии: интен-анализ политического дискурса. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000.

Хакен Г. Принципы работы головного мозга: синергетический подход к активности мозга, поведению и когнитивной деятельности. Москва : Пер Сэ, 2001.